

De Verboden Legende

Ingrid Dufour

BBNC uitgevers
Rotterdam, 2010

PROLOG

*“Eeuwig hetzelfde lied: het individu dat met
zijn ideeën tegen de voortdommelende gemeente
indruist! En de lente moet ook altijd weer tegen
dezelfde winter opboksen.”*

– EMILE ALAIN, *Propos de politique*

Tanneke werd naar de Hyppolytus-buurt gestuurd om hem met spoed te ontbieden. Ze had met tegenzin toegestemd in deze wandeling die al met al toch een flink eind lopen was, dus terwijl ze haar sjaal omdeed, mopperde ze dat ze haar meesteres zou gehoorzamen. Ze had er zo de vaart in dat ze hijgend bij de Leeuwenpoort aankwam.

‘Haast u, mijnheer’, zei ze buiten adem tegen Antoni van Leeuwenhoek, aan wie ze snel was voorgesteld. ‘Ik denk dat mijn meester niet lang meer te leven heeft, de arme.’

Anders altijd kalm en zelfverzekerd, had zij nu rode ogen van het huilen en haar stem verried een paniek die je niet verwacht bij een dergelijke vrouw.

Antoni begreep onmiddellijk dat het ernst was, trok snel zijn warmste jas aan en spoedde zich achter de trouwe dienstmeid aan naar buiten.

De hemel was wit, de bewolking hing laag. Ieder moment konden er weer dikke sneeuwvlokken, groot als kleine sneeuwballen, neerdalen over de stad. Het was vroeg in de ochtend. De beijzelde straten waren glad. Voorzichtig liep hij in de sporen die Tanneke achterliet. Als een echte boerenmeid, die zich niet liet afschrikken door wat voor weer dan ook, zette zij haar voeten stevig neer in het ongerepte pak sneeuw dat de smalle trottoirs bedekte.

Ze passeerden een eerste boogbrug, vervolgens een tweede, over de onbeweeglijke grachten. Het water was bevroren en zonder het geschreeuw en gevloek van binnenschippers hing er een ongebruikelijke stilte over de stad.

Na een paar minuten kwamen ze in de Papenwijk en liepen langs het rumoer van het marktplein met zijn gebruikelijke drukte. Antoni vond het niet erg om deze plek links te laten liggen, die hem altijd misselijk maakte met zijn walgelijke stank van vis, bedorven vlees of gevogelte, en zijn schouwspel van bloederige slagersbanken.

Ze kwamen aan bij het huis van rode baksteen in de Oude Langendijk, op de hoek van de Molenpoort.

Tanneke klopte op de deur, die meteen openging. Ze liepen over de binnenplaats, voor de fontein langs, waaruit door de vrieskou geen water meer kwam, en verdwenen in het sombere, maar warme huis, eindelijk verlost van die ijzingwekkende noordenwind die door hun kleren blies en hun gelaat deed verstijven.

Tanneke liet Antoni alleen en wijdde zich aan het huishouden. De vrouw des huizes, achter wier terughoudendheid ontredde schuil-

ging, verwelkomde hem en ging hem zwijgend voor de gang door, die van onder tot boven volhing met schilderijen. Een overvloed aan familieportretten, schilderijen van fruit, zeegezichten, ‘tronies’, stillevens en schetsen bedekte de muren van elk vertrek.

Uit de geluiden die uit de keuken kwamen, maakte hij op dat de hele familie daar bij de haard bijeen was.

Koeltjes begeleidde Catharina hem tot de trap en gebaarde hem naar boven te gaan, alleen. Haar echtgenoot had de wens geuit ‘daar boven’ geïnstalleerd te worden, meldde ze hem met een vleugje onbedwingbare minachting in haar stem. Daar wachtte hij op hem.

Eenmaal boven op de kleine overloop klopte hij op de deur en wachtte op een reactie, die uitbleef. Hij klopte nogmaals vergeefs en besloot zelf open te doen. Hij stak zijn hoofd om de deur. Het onheilspellende gepiep daarvan trok de zieke uit zijn verdoving.

De kamer was in een beklemmend halfduister gehuld, waardoor de omtrek van de dingen slechts te raden viel.

‘Antoni, mijn vriend, je bent gekomen! Ik vreesde al dat ik je niet meer zou zien. Wil je alsjeblieft die luiken voor me opendoen?’ gelastte een beverige stem hem. ‘Ik mis het licht.’

Hij gehoorzaamde, liep naar de ramen en klapte de houten luiken weg. Een zwak daglicht drong de kamer binnen.

‘Het sneeuwt, is het niet?’ informeerde de stem.

‘Ja, het sneeuwt.’

‘Het is maar beter zo. Ik zal sterven zonder berouw. Hoe zou ik kunnen leven zonder dit licht dat ik mijn hele leven geschilderd heb?’

Door de naderende dood was zijn huid al waskleurig en zijn blik dof.

Om aan zijn laatste gril tegemoet te komen, had men een bed in zijn atelier neergezet. Gehuld in een kamerjas zat hij op zijn bed met kussens in zijn rug. Hij werd in deze laatste uren omringd door voorwerpen die hij altijd bij het schilderen gebruikt had: zijn schilderspaletten met verfresten in allerlei kleuren, hangend aan de muur, zijn nog lege doeken, zijn tubes verf, zijn penselen en zijn twee schildersezels. Op één ervan was een doek bevestigd waar een groot effen laken overheen hing, ten teken dat het schilderij onvoltooid was. Toen hij merkte dat de blik van zijn vriend er bleef hangen, beval hij hem te kijken.

De bezoeker tilde het laken op: het was een zelfportret. Ook al was het zeer waarheidsgetrouw, zoals alles wat hij schilderde, het droeg het stempel van de dood: diepe ontreddering was te lezen in zijn ogen, die hij kende als pretogen die altijd in beweging waren, en een extreme vermoeidheid gaf ze een morbide onbeweeglijkheid en ontnam ze elke

glans. Antoni legde het laken er weer overheen en keerde zich om naar zijn vriend.

‘Zeer geslaagd’, loog hij. ‘Maar wat is er met je aan de hand, mijn vriend? Vorige week verkeerde je nog in blakende gezondheid.’

‘Ach, het leven wordt me fataal. Mijn vrouw, mijn hele rits kinderen, mijn schilderijen... Ik moet nu de prijs betalen van mijn vermetelheid: ik heb altijd gemeend ongestraft momenten van eeuwigheid te kunnen stelen, het verstrijken van de tijd tegen te kunnen gaan en dit wonder stil te zetten; ik was vergeten dat ik sterfelijk was en het zand onverbiddelijk door de zandloper glijdt. Maar genoeg daarover... Ik heb je hier laten komen om onze zaken te regelen. Neem het document dat ik verstoep heb onder mijn kussen: dat is mijn testament, het enige echte testament dat ik ooit zal opmaken. Ik wil dat je het aan mijn notaris geeft. Hij weet ervan. Ik heb zijn honorarium reeds betaald. Hij weet wat hij ermee moet doen. Mijn vrouw mag er in geen geval weet van hebben noch iemand anders. Ik wil dat je me iets belooft: doe nooit afstand van de twee schilderijen die ik voor je gemaakt heb en waar jij op staat.’

‘Ik beloof je dat ik er, zolang ik leef, nooit afstand van zal doen. Ik geef je mijn woord.’

‘Ach, mijn vriend! Waren we maar enkele eeuwen later geboren! Het komende millennium zal de mens naar de bodem van de oceaan duiken, wroeten in het binnenste der aarde en naar de sterren vliegen. De machines die Leonardo da Vinci heeft uitgevonden zullen niet eeuwig schetsen blijven. Ooit worden die ontdekkingen geëxploiteerd. Ikzelf kan alleen maar hopen dat mijn werken mij zullen overleven. Ik heb slechts weinig schilderijen geschilderd, maar moge die luttele hoeveelheid dezelfde geestelijke nazaten krijgen als men denkt dat de werken van de grote Rembrandt zullen hebben!’

Hij zweeg een moment, moe van het vele praten, en vervolgde toen weer met hijgende stem:

‘Pak nu het boek dat op het tafeltje bij het raam ligt. Je zult het wel herkennen. Ik wil dat je het verbergt onder je wambuis en het meeneemt uit dit huis zonder dat Catharina het ziet. Zij ging altijd over onze financiën, en zij zou razend worden als ze hoorde dat dit de oorzaak was van ons geldgebrek. Houd het goed bij je en... en...’

Een hoestaanval verhinderde hem verder te gaan.

‘Ik weet het’, vervolgde Antoni in zijn plaats. ‘Ik zal het stevig bij me houden en het overdragen aan de rechthebbende als het moment daar is. We hebben het er al zo vaak over gehad. Rust nu maar uit. Je weet dat je nalatenschap in goede handen is.’

De zieke knikte instemmend en werd door een nieuwe hoestbui overvallen die hem dwong te zwijgen. Hij kon alleen nog een korte handbeweging maken om hem duidelijk te maken dat hij weg moet gaan.

Antoni ging weer naar beneden en wisselde daar de gebruikelijke beleefdheden uit met de toekomstige weduwe.

Hij ging het huis uit met het boek, dat hij al zo veel jaar wilde hebben, tegen zijn borst geklemd en met een glimlach die, hoewel ongepast, veel zei over zijn tevredenheid.

10 uur sloeg de klokkentoren van de Oude Kerk, waar Johannes Vermeer, de 'meester van Delft', twee dagen later op hetzelfde tijdstip begraven zou worden.

I

HET TESTAMENT VAN DE SCHILDER

*‘De geografie is een imitatie
van het schilderij van de aarde’*

– CLAUDIUS PTOLEMEUS (110–160), *Geographia*

‘De geografie is het oog en het licht der geschiedenis’

– JOHANNES BLAEU (1596–1673), *Atlas Major*

Net als iedere ochtend moest Jan een sprint trekken om de tram te halen die bij de universiteit stopte.

Met zijn weerzin tegen de fiets en zijn gebrek aan stiptheid was hij een bijzonder mens in dit land, waar je om het eerste niet heen kon en het tweede een kardinale deugd was.

Toen hij het huis uitging, groette hij eerst zijn buurvrouw. Mevrouw De Boer zat alweer op haar post: in haar rolstoel, met haar Siamese kat op schoot, hield zij het gaan en komen van de bewoners van het Begijnhof nauwlettend in de gaten. De oude dame was een bekendheid geworden in de mooie stad Amsterdam, sinds een beroemd fotograaf had besloten haar te vereeuwigen. De ansichtkaart met haar beeltenis, achter de kleine vensters van haar raam, was een groot succes, en iedere toerist ging naar huis met het gerimpelde gezicht van mevrouw De Boer in zijn koffer. Haar niet groeten 's ochtends stond gelijk aan een grove belediging en kon leiden tot oneindig veel vijandelijkheden zolang die fout niet goedge maakt was.

Hij kwam net op tijd aan op het station om tussen de tramdeuren die al dichtgingen naar binnen te glippen. Tien minuten later stopte de tram bij de Vrije Universiteit van Amsterdam. Hij was vijf minuten te laat. Wanneer hij 's ochtends verwilderd en buiten adem voor zijn studenten verscheen, zorgde zijn verwaarloosde kleding altijd voor gelach of zelfs vertedering bij sommige studenten. Met 36 jaar was Jan een van die docenten die meer dan anderen met overtuiging les gaven en met verve de stof – in dit geval Latijn en Grieks – aan hun leerlingen overbrachten. Voor hem was het vasthouden van de aandacht van een collegezaal, ook al was deze niet goed gevuld, kinderspel: oude talen spraken slechts een beperkt aantal gedreven jongeren aan, die zich niet lieten afschrikken door de strengheid van de opleiding noch door het grondig bestuderen van kennis. Zijn stoffige collega's van de vorige generatie deden hun best om taaie colleges te geven en elk contact met hun studenten te vermijden, die verondersteld werden vol bewondering te luisteren en stijf te staan van respect voor hun briljante docent.

Hij gaf met hetzelfde enthousiasme college als anders, ook al dwaalden zijn gedachten soms af als hij het geritsel hoorde van de brief die hij drie dagen eerder had ontvangen en die ochtend in de binnenzak van zijn jasje had gestopt. Die middag moest hij naar een notaris voor

de ‘opening van een testament’. Hij vermoedde dat het een vergissing was en had het notaris kantoor Ranck & Zoon meteen na ontvangst van de brief gebeld om te kijken of het wel klopte. Een norse stem had hem kort geantwoord dat er bij zijn weten geen enkele vergissing in het spel was en dat hij maandag om vijf uur precies op het kantoor in kwestie werd verwacht. Hij zou de laatste afspraak van de dag zijn.

‘Heeft het iets te maken met de dood van mijn moeder?’ drong hij aan.

‘O, gecondoleerd, mijnheer...’

‘Nee, alstublieft. Ze is al twee jaar geleden overleden.’

‘Ah! Gelukkig maar... Wel, ik bedoel dat u dan niet meer zoveel verdriet heeft als in het begin’, corrigeerde zij met zachtere stem. ‘Hoe dan ook, nee, de ons betreffende zaak heeft ogenschijnlijk niets te maken met het overlijden van uw moeder. Maar ik moet nu ophangen, mijnheer. Tot maandag!’

Tien minuten te laat stopte hij voor een weelderig oud gebouw aan de Prins Hendrikkade, bij het nummer dat in het briefhoofd van het notaris kantoor stond. Hij had er een onnodige blik op geworpen, hij kende het adres immers uit zijn hoofd, want hij had het al tientallen keren gelezen de afgelopen dagen. Hij drukte op de bel en er ging automatisch een hek open. Hij moest op een tweede knop drukken zodat er een deur openging. Toen hij de veiligheidssluis eenmaal door was, werd hij ontvangen door een vrouw van een jaar of vijftig, die haar peper-en-zoutkleurige haar in een strenge knot droeg. Uit haar koele ‘goedenavond’ begreep Jan dat zij de vrouw was die hij drie dagen eerder aan de telefoon gehad had.

Het kantoor was hypermodern, avant-gardistisch ingericht: indrukwekkende schilderijen, met vlekken erop in schreeuwerige kleuren pronkten aan de muren; het meubilair was gefabriceerd van composiet materiaal. Tl-buizen maakten strepen op het plafond en gaven de persoon die eronder zat een kleur variërend van olijfbraun tot hoogrood.

Hij had niet de tijd om in een van de fluorescerende groene plastic fauteuils in de wachtkamer te gaan zitten, die hem was geweest. Meester Ranck in eigen persoon kwam binnen via een geheime deur, met een haast die hij onvoldoende kon verbloemen met zijn joviale glimlach en goede manieren. Na hem op een klamme hand getrakteerd te hebben, nam hij hem vertrouwelijk bij de arm en leidde hem zo snel als zijn korte beentjes dat toestonden naar zijn kantoor.

De inrichting van de ruimte, veelal in rood en goud, stak af bij de stijl die elders de overhand had, zonder van meer smaak te getuigen.

Behang, gordijnen en tapijt zorgden voor een beklemmende, bedompte sfeer.

De notaris deed de deur achter hen dicht en bood Jan een crapaud aan met uitgerekte veren, waarin hij verdween als in drijfzand. Jan voelde zich heel klein. Tegenover hem en op hoger niveau ging de notaris voorzichtig in een zetel zitten die verguld was en kussens had van scharlaken velours.

‘Zit u goed, mijnheer Weimer?’

Jan knikte zogenaamd instemmend en voelde een spanning in hem opkomen die hij vreesde: een spanning die voorafgaat aan schokkend nieuws, positief dan wel negatief.